

ŽYDŲ TAUTINĖS BENDRUOMENĖS PROBLEMU ATSPINDŽIAI PANEVĖŽIO MIESTO TARYBOS SPRENDIMUOSE IR VIETINĖJE SPAUDOJE 1918–1940 M.

Vaida Bakšienė

Panėvėžio „Ažuolo“ pagrindinė mokykla

Tarpukario Lietuvoje žydai buvo gausi tautinė mažuma tiek respublikiniu lygiu, tiek ir margoje Panėvėžio miesto bendruomenėje. Gyventojų surašymo duomenimis, žydai sudarė 7,58 proc. to meto Lietuvos Respublikos gyventojų, o Panėvėžyje – 35,66 proc.¹ Šios tautinės bendruomenės atstovai aktyviai dalyvavo ne tik atkuriant Lietuvos valstybingumą, bet ir kuriant Panėvėžyje savivaldą, steigiant įvairaus pobūdžio organizacijas, dedant švietimo sistemos pamatus mieste. Atrodytų, kad Panėvėžio žydai galėjo džiaugtis savo sėkminga veikla ir nepatyrė jokių rūpesčių, neturėjo problemų. Tačiau ar tikrai taip buvo? Ar visuomeninis aktyvumas ir pačios tautinės bendruomenės išskirtinė padėtis nekélė tam tikros priešpriešos tiek santykiuose su lietuviais, tiek ir su kitomis tautinėmis mažumomis? Ar žydų tautinės bendruomenės noras ir darbai, tiek Panėvėžio miestiečių, tiek savos bendruomenės labui, nepasitarnavo tam tikro žydų įvaizdžio formavimui visuomenės akyse? Ir pagaliau – kaip Panėvėžio miesto tarybos sprendimuose fiksuojamos žydų bendruomenės problemas atispindėjo to meto Panėvėžio spaudoje?

Kita vertus, tokia veikla turėjo susilaukti ir nemažai valdininkų dėmesio, ypač kalbant apie savivaldybės kontroliuojančio aparato (įvairių komisijų) išvadas, daugiausia siejamas su ekonomine-socialine

¹ Lietuvos Respublika. Lietuvos gyventojai. 1923 m. rugsėjo mėn. 17 d. surašymo duomenys, Kaunas, 1925, p. 36, 22.

veikla, tačiau padedančias optimaliau spręsti kylančias problemas.

Šio straipsnio tikslas – aptarti pagrindines Panevėžio žydų bendruomenės problemas ir jai aktualius klausimus, fiksuojamus Panevėžio miesto tarybos sprendimuose, bei šiai tautinei bendruomenei lygiagrečiai „lipdomas etiketes“ Panevėžio spaudos puslapiuose 1918–1940 m. Šiam tikslui pasiekti straipsnyje naudojami istoriografiniai šaltiniai, skelbti ar tik iš dalies skelbti archyviniai dokumentai bei 1918–1940 m. leista Panevėžio periodinė spauda.

Itin gausiu informacijos šaltiniu galime laikyti Panevėžio miesto tarybos dokumentus. Jie yra ganėtinai specifiniai ir gali būti skirstomi į tris grupes:

1. Panevėžio miesto tarybos sprendimai;
2. Pranešimai, prašymai ar liudijimai, reikšmingi žydų tautinei bendruomenei ar pavieniams šios tautybės asmenims;
3. Žydų skundai bei jiems surašyti protokolai, skirtos baudos.

Būtent šių dokumentų pagrindu, laikantis chronologinių rėmų, bus aptariama Panevėžio žydų tautinės bendruomenės problematika, ją analizuojant politiniu-pilietiniu, kalbiniu, kultūriniu-švietimo bei ekonominiu-verslo požiūriais.

Žydų bendruomenės problemos pirmaisiais Panevėžio miesto tarybos veiklos metais

Nuo pat Panevėžio miesto tarybos darbo pradžios buvo svarstomi visai miesto bendruomenei aktualūs klausimai. Kai kurie sprendimai buvo padiktuoti valstybinės politikos (ne darbo dienos valstybinės bei bažnytinių švenčių metu, tautinių mažumų kalbų vartojimo viešumoje ir kt.), kiti gi buvo glaudžiai susiję su miesto bendruomene, pvz.: darbo laiko nustatymas, švietimo įstaigų finansavimas ir pan. Tačiau pirmaisiais Panevėžio miesto tarybos veiklos metais Panevėžio žydai

labiausiai rūpinosi ne šiais, o pilietybės gavimo, paso išdavimo, prarasto turto atgavimo klausimais.

Pilietybės klausimas buvo aktualus svetimšaliams, į Lietuvą atvykusiems su grįžtančiais po 1918 m. priverstinės evakuacijos Panevėžio gyventojais. Panorusiųjų gauti pilietybę buvo nedaug, gal pora dešimčių, iš kurių tik 3 asmenys žydų tautybės². Pasų poreikis buvo kur kas didesnis, be to, ir procedūra kur kas lengvesnė nei siekiant pilietybės (žinoma, kad iki 1921 m. rugsėjo 22 d. pasai išduoti 7984 asmenims³). Pasas buvo išduodamas asmenims, pateikusiems prašymą ir liudijimą, kad, pvz., asmuo yra tam tikros tautinės mažumos atstovas ir jo narystę toje bendruomenėje liudija bendruomenės autoritetingiausiuju parašai. Fiksuoti ir atvejai, kai pati miesto taryba liudija už žydų tautybės asmenis, tačiau tokie liudijimai suteikiami tik išskirtinai – į užsienį besiruošantiems išvykti asmenims⁴. Kad tokia paslauga naudojosi Panevėžio žydai, rodo ir rasti dokumentai apie piliečio J. Vovsi sūnaus ir dukros išlaikymo galimybes Vokietijoje, jiems siekiant išsilavinimo užsienyje ar išvykstant į Palestiną⁵. Tačiau tai vienetiniai atvejai, o ne visuotinai paplitusi praktika. Tik po 1922 m. fiksuojama daugiau liudijimų kelionėms užsienio pasui gauti.

Kiek į Panevėžį po 1918 m. priverstinės evakuacijos grįžo žydų, nėra žinoma. Galima tvirtinti tik tiek, kad grįžusiųjų dalia nebuvo lengva – tai liudija ne tik šykščiai brūkštelėta žinutė, jog „su žydais santykiai, bendrai kalbant, buvo geri, nes valdžia buvo sunki ir žydams“⁶, bet ir Panevėžio žydų bendruomenės tarybos 1919–1922 m. fiksuojami liudijimų išrašai apie priklausymą tautinei grupei. Pastaruosiuose

² Susirašinėjimai dėl pilietybės suteikimo ir ginklų išdavimo miesto gyventojams, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA)*, f. 1264, ap. 1, b. 14.

³ Raštas Panevėžio apskrities I nuovados tardytojui, *LCVA*, f. 1264, ap. 1, b. 81, l. 51.

⁴ Ten pat, l. 244.

⁵ Liudijimai, nurodantys tautybę, gyvenamają vietą, turtą ir kt., *LCVA*, f. 1264, ap. 1, b. 81, l. 94, 259.

⁶ Policijos tarnybos veikla, *LCVA*, f. 394, ap. 2, b. 12, l. 140.

dokumentuose – žinios apie neseniai iš Rusijos grįžusius ir beturčius, kuriems siekiama užtikrinti miesto savivaldybės paramą mokant pašalpas. Tokie liudijimai išduodami ir vos galą su galu suduriančioms žydų šeimoms (dažnai tai gausios, 6–8 asmenų šeimos, rečiau pasitaiko 3–4 asmenų – aut. pastaba)⁷.

Daugeliui žydų bendruomenės atstovų būtent finansinis-ekonominis aspektas buvo pagrindas ne tik rūpintis parama savo bendruomenės nariams, bet ir pildyti prašymus dėl nusavinto turto nuosavybės teisių atkūrimo. Jau 1919 m. kovo 31 d. miesto taryba svarstė Faivušo Gurvičiaus prašymą grąžinti jam 215 pūdų druskos, kurią bolševikai buvo konfiskavę ir palikę maitinimo skyriuje. Miesto taryba, išklausiusi kelių tarybos narių pasakymus, kad F. Gurvičius esant bolševikų valdžiai supirkinėjo druską spekuliacijos tikslais, nutarė jo prašymo nepatenkinti⁸. Tą pačią metų birželio 1 d. posėdyje jau buvo svarstomi du žydų prašymai: D. Šulmano, pateikusio raštišką prašymą dėl bolševikų konfiskuotų jo prekių grąžinimo iš buvusių bolševikų krautuviių, kur prekės buvo suvežtos, bei C. Šmuilio prašymas išduoti jo sukrautas lentas⁹. Pasitaiko ir žydų prašymų už nacionalizuotą turta ar tremtinių šelpimą sumokėti kompensacijas¹⁰.

Vėlesniais metais Panevėžio miesto tarybos dokumentuose praktiškai nebelineka žydų tautybės asmenų pateikiamų prašymų dėl turto grąžinimo, kompensavimo. Tik 1922 m. daugiau dėmesio susilaukė vasario mėnesį dukart svarstytais žydų ligoninės prašymas atiduoti trečdalį sugrąžinto iš Rusijos ligoninės turto¹¹.

⁷ Liudijimai, nurodantys tautybę, gyvenamają vietą, turtą ir kt., *LCVA*, f. 1264, ap. 1, b. 81, l. 10–94.

⁸ Panevėžio Mieto Tarybos posėdžių protokolai, *LCVA*, f. 1264, ap. 2, b. 4, l. 8–9.

⁹ *Ten pat.*

¹⁰ *Ten pat.*, l. 15, 18, 22.

¹¹ Protokolas 1922 m. birželio 11 d., *LCVA*, f. 1264, ap. 1, b. 72, l. 10.

Panevėžio tautinių mažumų kalbų vartojimas viešajame diskurse

Bene reikšmingiausias ir daugiausia atgarsiu tarp Panevėžio miesto tautinių bendruomenių sukėlęs valstybinės ir tautinių mažumų kalbų vartojimo viešumoje klausimas. Kalbos reglamentavimu susirūpinta vos atkūrus nepriklausomybę. Dar 1919 m. lapkričio 4 d. savivaldybėje įkurtos gatvių komisijos tikslas buvo „peržiūrėti visas iškabas ir ruošiamas iškabas cenzūruoti teisingumą kalbų apart rusiškos ir vokiškos, kurioms vietas neturi būti“¹². Jau kitame tarybos posėdyje, lapkričio 22 d., nuspresta patvirtinti gatvių pavadinimų rašymą lietuvių, lenkų ir žydų kalbomis. Toks miesto vadovybės sprendimas sukelė nepasitenkinimo protrūkį karaimų bendruomenėje, reikalavusioje tokį pat teisių ir savo gimtajai kalbai.

Toks karaimų bendruomenės pasipiktinimas sulaukė atgarsio ir tarp kitų tautinių mažumų: 1919 m. rašomi protestai, kuriuose piktinamasi kitų kalbų eliminavimu iš viešojo gyvenimo (teigiama, kad turi būti rašoma ne tik trimis nurodytomis kalbomis, bet ir gudų, vokiečių, latvių bei karaimų), kitur gi – siūloma rašyti tik valstybine kalba. Visi svarstymai baigėsi 1919 m. gruodžio 2 d. Panevėžio miesto ir apskrities komendantui išleidus įsakymą „per 4 dienas gatvių užrašus padaryti taisyklinga lietuvių kalba“¹³. Būtina pažymėti, kad nepaisant tokio sprendimo Panevėžio miesto valdybos blankuose 1919 m. ir 1920 m. vis dėlto liko kampinis antspaudas lietuvių, lenkų ir žydų kalbomis.

Tautinių mažumų kalbų vartojimo reglamentavimo bandymų būta ir 1920 m., kai Panevėžio apskrities viršininkas tų pačių metų gegužę išleido įsakymą visoms apskrities, miestų ir valsčių valdyboms dėl

¹² Panevėžio Mieto Tarybos posėdžių protokolai, *LCVA*, f. 1264, ap. 2, b. 4, l. 36.

¹³ O. M a k s i m a i t i e n ē, *Panėvėžio miesto istorija. Nuo pirmųjų paminėjimų šaltiniuose iki XX a. 8-ojo dešimtmečio*, Panėvėžys, 2003, p. 277.

PANEVĖŽIO
MIESTO VALDYBA

PONIEWIESKI
ZARZĄD MIEJSKI

פָּנְיַוִּישֶׁק
שְׂמָחָה-פֿרְוּאַלְמָן

26 birželio 1919 m.

Panėžėlio Miesto
Milicijai.

Q № 306

Julig orideto prasimo Julijos
Petrenčies Miesto Valdyba prasė
surinkti tikros īnios kokio bude
liko nusantatas sias vyras Jurgis Pet-
renis ir koks buvo to metrikas per eitasis
nuo koxio ir lig koxio leiko jis ai tarna
so milicijai; ar gyseno prasitenja graunge
su viu, ir buvo šeimininkas ant jā išmai-
tinimo. Koks ira prasitenojos turtingas
padeimas.

Priedas: Prasimas Julijos Petrenčies.

Pirmmininkas Miesto Valdybos T. Simkienė

Panevėžio savivaldybės vienas iš dokumentų su 1919–1920 m. naudotu kampiniu antspaudu lietuvių, lenkų ir žydų kalbomis.

LCVA, f. 1264, ap. 2, b. 4, l. 58.

elgesio viešose vietose. Jame sakoma, kad garsiai šaukti ir kreiptis į publiką galima tik valstybine kalba, nors aplinkiniams leidžiama kalbėti ne tik lietuvių, bet ir kitomis kalbomis¹⁴. Taip pat paskelbta, kad visi prašymai ir kiti oficialūs dokumentai valstybės įstaigoms turi būti rašomi valstybine kalba, nes kitaip nebus svarstomi. Užrašai prie įstaigų, reklama, iškabos prie parduotuvų ir kt. turėjo būti valstybine kalba. Privačiose įstaigose greta užrašų valstybine kalba gali būti ir tokio pat dydžio kita kalba parašyti užrašai¹⁵.

Tautinių mažumų kalbų vartojimo oficialiuose dokumentuose klausimas valstybiniu lygiu galutinai išspręstas tik 1921 m. Remiantis Ministrų kabineto sprendimo nuorašu, galime teigti, kad karaimų tautinės mažumos kalbinė situacija, kaip ir kitų nedidelių tautinių bendrijų, oficialiuose dokumentuose nekito, nes „1921 metų gruodžio mėn. 19 dieną Ministerijų Kabinetas nutarė, kad skelbiameji visų žiniai karo ir civilinės valdžios įsakymai ir skelbimai tuose administracijos vienetuose, kur oficialiai daviniais einant gyveno 20 % ar daugiau žydų, lenkų ar gudų tautybės, skelbimai greta valstybinės kalbos ir minėtų tautybių kalbomis“¹⁶. Kaip matyti iš dokumento tekste išdėstytyų kriterijų, mažesniosios tautinės bendruomenės negalėjo pretenduoti į platesnį savo kalbos vartojimą. Tačiau, kaip skelbiama spaudoje, ir šis nutarimas ne visada buvo vykdomas, nes „kai kurie lietuviai daktarai yra gavę tam tikras reklamas, kurių tekstai tik žydų kalba. Ligi šiol Lietuvoje dar taip, rodos, nebūtų <todėl svarstoma (iterpta aut.)> kada greta valstybinės kalbos bus ir antra valstybinė kalba?“¹⁷ Kokiu tikslu šios žinutės buvo publikuojamos, tegalime tik spėti, tačiau neabejotinai jos kurstė nepriblėsusias aistras dėl tautinių mažumų kalbų vartojimo viešajame diskurse bei skatino priešpriešą tarp tautinių bendruomenių ir trukdė stiprinti tarpusavio santykius.

---

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ Panevėžio Mieto Valdybos privalomi įsakymai, *LCVA*, f. 1264, ap. 1, b. 10, l. 13.

¹⁶ Statistinės žinios apie Panevėžio miesto gyventojų nacionalinę sudėtį 1922 m., *LCVA*, f. 1264, ap. 1, b. 71, l. 119.

¹⁷ Ar pasityciojimas ar nesusipratimas, *Panėvėžio balsas*, 1930 11 05, p. 5.

Skelbimas.

Miesto Valdyba antro ryk skelbia, kad esančios Panevėžyje sporto strategijos ir sąjungos visos be išimties būtinai priimtai iki š. m. liepos men. 25 d. užregistruoti Valdyboj nurodant koks yra narių skaičius ir nuo kurio laiko veikia.

Pamatų: Šilinkraistis Savivaldybės
Departamento iš 1922 m. gė-
gūčio men. 23 d. N. 2961.

Miesto Valdyba.

1922 m. liepos mēn 5^j d.

$\sqrt{3}$ sec

110 Park Rd 603 box #16/117-00-0069 .3
1950 printed file for 1950
1951/1700 6600 file for 1950 printed file 11.00 10.00
1951/600 3 pd 1st part 1951/1700 1.7 1.45 1.00
1951/1700 1950 11.00 10.00 1.00
1951/1700 3 pd 3/1700 1.00 1.00 1.00
1952 2/15 pd 1950 6740 1.3 - 1951/1700 602 1.5 pd
\$2960

11/16/11 - 6 AM

1912 Oct 17

1922 m. Panevėžio miesto valdybos skelbimas lietuvių ir žydu kalbomis.
LCVA, f. 1264, ap. 1, b. 71, l. 27.

Švietimo sistemos finansavimo ypatumai

Bene pačios aktualiausios visai Panevėžio miesto visuomenei, neišskiriant ir tautinių mažumų, buvo su švietimo sistema susijusios problemos. Pirmaisiais Panevėžio miesto tarybos veiklos metais miesto valdžia, galėjusi koreguoti mokyklų steigimą, kūrėsi sunkiai: pasitraukus vokiečiams, valdžia atiteko bolševikams, kurie pradėtas kurti mokyklas skubėjo „perorganizuoti“¹⁸. 1918 m. pradėjus į Lietuvą, o kartu ir į Panevėžį, grįžti iš evakuacijos mokiniams bei mokytojams, pamažu pradėta atkurti švietimo sistema.

Nors kiekvienais metais vyriausybė skyrė vis daugiau lėšų materialinei bazei stiprinti bei plėtrai ir statyboms, lėšų vis tiek stigo, ypač tautinių mažumų bendruomenėms, nors šios „iš visuomeninių lėšų pastatė lenkų ir žydų gimnazijų pastatus“¹⁹. Lėšų klausimai buvo opiausi ir sukeldavo daugiausia ginčų – kiek, kam ir kada skirti lėšų. Bandymai gauti finansavimą fiksuojami ir miesto taryboje 1921 m. svarstant žydų vakarinių kursų likimą, kai siūloma „I žydų pradedamosios mokyklos klausimą apie pašalpą rišti bendrai su visais vakariniais kursais“²⁰. Pažymėtina, kad jau 1921 m. visas Lietuvos apskričių ir miestų švietimo komisijas pasiekia nutarimas, kuriame „Pradžios Mokslo Departamentas remdamasis Švietimo ir Žydų Reikalų Ministerių susitarimu /.../ praneša Švietimo komisijoms, kad svarstant žydų pradžios mokyklų reikalus reikia kvesti ir žydų Švietimo Komisijos atstovą patariamuoju balsu nuo Žydų Bendruomenės Tarybų...“²¹ Akivaizdu, kad tokia taryba Panevėžio žydų bendruomenėje jau buvo susiformavusi, nes pastaroji dar tų

¹⁸ V. B a l i ū n a s, Panevėžio mokyklos iki 1940 metų, *Panевėžio istorijos fragmentai*, Panevėžys, 1993, p. 76.

¹⁹ Ten pat, p. 77.

²⁰ Panevėžio Mieto Tarybos posėdžių protokolai 1921 m., *LCVA*, f. 1264, ap. 1, b. 37, l. 111.

²¹ Panevėžio miesto valdybos darbų byla, Nr. 7, *LCVA*, f. 1264, ap. 1, b. 73, l. 27.

pačių metų pradžioje rašė prašymą remonto darbams II žydų pradžios mokykloje bei rūpinosi naujų mokytojų priėmimu.

Lėšų paskirstymas tautinių mažumų švietimo įstaigoms Panevėžyje išliko aktualus visą tarpukario laikotarpį, tai konstatuojama ir Panevėžio miesto tarybos dokumentuose: 1925 m. viename posėdyje ginčus sukėlė savivaldybių gimnazijos direktoriaus prašymas savivaldybės gimnazijai skirti ūkio reikalams 500 litų, tautinių mažumų atstovams reikalaujant atitinkamos sumos ir savom gimnazijom. Posėdžio rezultatas pašaipiai reziumuojamas spaudoje: „vienai pinigų nebuvo – trims gi atsirado“²². Toks sprendimas, viena vertus, turėjo neigiamą atspalvį formuojant žydų tautinės bendruomenės įvaizdį visuomenės akyse. Kita vertus – rodė valstybės politikos tautinių mažumų mokyklų finansavimo klausimo savitumus. Švietimo ministerija valstybės kreditus kitataučių mokykloms skyrė proporcingai jų procentinei tautos išraiškai nacionalinėje valstybės sudėtyje. Todėl, savaime suprantama, suma buvo paskirstoma netolygiai tiek tarp atskirų tautinių bendruomenių mokyklų, tiek tarp pačių žydų mokyklų. Pvz.: Panevėžio žydų progimnazija reikalavimų neatitiko, todėl jai kreditai nebuvo teikiami, o žydų gimnazija, kurios vadovai 1926 m. vasario 26 d. kreipėsi į švietimo ministrą dėl paramos ir jų prašymas patenkintas, 1927–1931 m. gavo 157 000 litų paramą²³. Pažymima, kad tai nebuvo būdingas reiškinys, ypač žinant, jog Lietuvoje gilėjo ekonominė krizė.

Žydų komercinės veiklos reglamentavimo klausimai

Apie Panevėžio žydų verslininkų problemas daugiausia žinome iš jų pateiktų skundų Panevėžio miesto tarybai, jos skirtų baudų bei įvairių komisijų protokolų. Didžioji dokumentų dalis – žydų tautybės

²² Miesto Tarybos posėdžiai, *Panėvėžio balsas*, 1925 12 10, p. 2.

²³ B. Š e t k u s, Tautinių mažumų mokyklos Panevėžyje 1918–1940 metais, *Panėvėžio istorijos fragmentai*, Panėvėžys, 1993, p. 92.

asmenų skundai, absoliučiai visi pateikti dėl turimo turto ar jo apmokestinimo. Pvz., iš 15 svarstytyų 1921 m. rugpjūčio 27 d. skundų dėl nepriimtino turto įkainojimo mokesčio – 10 (bendra skundo su kitu asmeniu autorystė skaiciuojama kaip 1 skundas – aut. pastaba) žydų tautybės atstovų. Tai visai nestebina, nes stambiausias turtas mieste buvo sutelktas būtent žydų rankose. Šios tautinės mažumos asmenys taip pat kontroliavo ir didžiąją dalį mieste veikusių verslų, todėl visai natūralu, kad daugiausia protokolų bei baudų Panevėžio mieste išrašyta šios tautinės bendruomenės nariams.

Nuo pat pradžių mieste labai rūpintasi sanitarinėmis sąlygomis, tam tikslui sudaryta komisija, nes tiek vandens kokybė įrengtuose vandens šuliniuose, tiek miesto prieigų ir gatvių tvarka, tiek sanitarijos taisyklių laikymasis įvairiose įmonėse buvo ganētinai blogi. Visa tai atispindėjo sanitarijos reikalams įsteigtos komisijos protokoluose bei komentaruose spaudoje. Juose vyravo žydiškos pavardės, pvz.: „namuose L. Krikšt /.../ skrinia šiukšlių neiškuopta“²⁴, panašūs pastebėjimai ir apie M. Rabinavičiaus, M. Kriger, B. Segelio, Gurvičo ir kitų asmenų gyvenamujų namų kiemus. Ganētinai keista, bet buvo baudžiami ir miesto tarybos nariai žydai, nerodantys tinkamo pavyzdžio savo tautiečiams: „taikos teisėjas yra daugiau ar mažiau nubaudes keliasdešimt asmenų. Miesto Tarybos posėdy žydų frakcijos lyderis Gvintas net rusiškai mėgino gintis nežinojimu ir t. t. Kitas prašė švelniau bausti /.../ Priekaištai buvo atremti iš lietuvių pusės, nes švaros reikia laikytis, įstatymus reikia gerbti ir juos žinoti“²⁵.

Savivaldybės darbotvarkėje 1922 m. buvo svarstomas ir žydų bendruomenės skundas dėl *košernos* mėsos kainos bei skerdikų išlaikymo klausimas, nes „bendruomenė ima tikrai tokį mokesčių, kad galima būtų padengti išlaidas išmokėjimo algos piovėjams

²⁴ Apie kovą su epidemijomis, ligomis, sanitarijos dalykus ir sveikatos sportą 1920 m., *LCVA*, f. 1264, ap. 1, b. 11, l. 20.

²⁵ Dėl pabaudų už nešvarumą, *Panėvėžio balsas*, 1930 09 03, p. 5.

ir prižiūrėtojui tvarkos valymo košeravimo <„todėl tikriausiai> brangenybė daugiau gal paeina iš to, kad žydai mėsininkai atsitikime mėtos nekošernos, turi nuostoliu...“²⁶ Po ilgų svarstymų ir diskusijų klausimas tarsi pakimba ore taip ir nepasiekus konsensuso, tiesiog išsakius miesto tarybai rekomendacijas sureguliuoti mėtos kainas, gal net įsteigti savo atskirą mėtos krautuvę mieste ar „kooperatyvus mėtos pardavimui“²⁷. Perspėjimai dėl galimų nekokybiškų maisto produktų sumirga ir 1930 m. „Panevėžio balso“ puslapiuose: „Sanitarinė miesto komisija su Dr. Vileišiu priešaky šiomis dienomis apžiūrėjo keturias macų kepyklas. Visose macų kepyklose rasta didžiausios netvarkos ir nešvaros /.../ Macai turi būti gaminami košer, o tuo tarpu ne tik ne košer, bet ir visai bjauriai“²⁸. Už pažeidimus buvo surašytas protokolas.

Užfiksuota ir skundų, netgi dėl poilsio trikdymo: S. Rabinavičiaus elektrinė²⁹ ir „Hazėno lentpjūvė vėl naktimis trukdo įstatymo numatyta poilsį, kad Margių ir F. Gužučio gatvės gyventojai negali miegoti“³⁰, ar sanitarijos taisyklių nesilaikymo. Prie skundų priskirtinas ir 1922 m. randamas Pirklių sajungos pareiškimas. Jis ne tik įteiktas Panevėžio miesto valdybai, bet ir finansų, prekybos bei pramonės ministrui, skundžiantis, nes „Mokesčių Inspektorius uždėjo ant jų pabaudą 9 milionus auks. Būt tai už sąmoningą slėpimą ir neparodymą tikros sumos nuo apyvartos“³¹, prašant išsiaiškinti ir padėti. Skundas ištis gerai argumentuotas ir reikšmingas Panevėžio miesto savivaldybei, juk kalbama apie milijonines sumas, galinčias patekti į valstybės iždą, todėl savivaldybė įsipareigojo deleguoti V. Kličmaną, kaip savivaldybės valdybos nari, kad šis asmeniškai išaiškintų šį klausimą, tačiau tolesnis skundo likimas nėra žinomas.

²⁶ Komisijų dėl patalpų remonto protokolai ir aktai, *LCVA*, f. 1264, ap. 1, b. 72, l. 12.

²⁷ Ten pat, l. 7.

²⁸ Saugokite! *Panevėžio balsas*, 1930 04 10, p. 3.

²⁹ Susirašinėjimai apie elektros tinklo eksploataciją, *LCVA*, f. 1264, ap. 1, b. 40, l. 2.

³⁰ Hazėno lenpjūvė, *Panevėžio balsas*, 1932 07 17, p. 2.

³¹ Liudijimai, nurodantys tautybę, gyvenamają vietą, turtą ir kt., *LCVA*, f. 1264, ap. 1, b. 81, l. 799.

Kitas opus verslo aspektas, sulaukęs nemažai dėmesio tiek miesto tarybos posėdžiuose, tiek ir spaudos puslapiuose – darbo dienos laiko normavimas bei šventadienių, ne darbo dienų ir kitų švenčių kalendorinis nesutapimas – buvo nuolatinės trinties priežastis tarp izraelitų tikėjimą praktikuojančių žydų ir kitas religijas išpažįstančių Panevėžio miesto bendruomenės narių, ypač katalikų. Šiuos nesutarimus turėjo išspręsti šventinių (ne darbo) dienų kalendoriaus pasiodymas 1920 m., kuriame yra pastaba, kad „sarašas neliečia Ministeriu be portfelio žydų Reikalams įstaigų. Ministeris be portfelio žydų Reikalams pristato atskirą sarašą jo žinioje esančių įstaigų nedirbamų dienų“³². Vadinasi, iš esmės reglamentuoja visas gyvenimo sritis. Tačiau tai problemos neišsprendė, greičiau – dar pagilino prarąjų tarp dviejų miesto bendruomenėje vyrovusių religinių bendruomenių – katalikų ir izraelitų. Ypač tai buvo jaučiama iš katalikų pusės, ką puikiai iliustruoja to meto spauda: „budis policininkas retkarčiais galėtų užsukti į paštą pasižiūrėti, jei niekas kitas negali apsaugoti pašto įstaigos nuo izraelitų užplūdimo (vakarais – aut. pastaba), ir perspėti, kad pašto įstaiga – ne „siemečkoms“ gliaudytis ir jų lupenoms mėtyti vieta“³³; „mūsų žydeliai aktyvus: sekmadieniais, laike sumos, moka prekiauti pro uždaras duris, o šabo laike tai net nelaimei ištikus, žydelių neprisišauksi /.../. Argi bereikia baisesnio iš kataliko pasityčiojimo, kaip sekmadieny dirbtis?!“³⁴ Tuo tarpu žydų švenčių metu jų krautuvės uždarytos ir reikia laukti, kol baigiasi šventės³⁵. Pastebėtina, kad tokio pobūdžio straipsniai bei atsiliepimai spaudoje pasipylė valdžioje esant tautininkams. Bene neutraliausiai Panevėžio miesto bendruomenei iš tokio pobūdžio atsiliepimų spaudoje skamba raginimas nebūti panevėžiečiams abejingiems šiai problemai, nes „visose civilizuotose pasaulio šalyse veikia švenčių įstatymai ir stropiai saugoma, kad švenčių dienomis nebūtų atliekamas joks sunkus darbas, kuris galima atidėti darbo

³² Komisijų dėl patalpų remonto protokolai ir aktai, *LCVA*, f. 1264, ap. 1, b. 72, l. 52.

³³ Pašte, *Panėvėžio balsas*, 1932 08 07, p. 3.

³⁴ Krekenavos kronika, *Panėvėžio balsas*, 1932 05 15, p. 3.

³⁵ Prekybininkų nerūpestingumas, *Panėvėžio garsas*, 1936 10 10, p. 4.

dienai. Rodos švenčių įstatymai veikia ir pas mus. Jei jau tvarkdariai (policija) užimti kitais reikalais, tei reiktų imtis patiemis piliečiams griežtų priemonių, kad švenčių įstatymai būtų visų stropiai užlaikomi”³⁶.

Dar viena ne tik daug diskusijų ir ginčų, bet ir priešpriešą žydų bendruomenės atžvilgiu skatinusi, ypač verslo srityje, problema – darbo dienos laiko normavimas. Panevėžio miesto taryba 1920 m. birželio 1 d. posėdyje nuspprendė suvienodinti darbo laiką (darbo diena: 9–19 val. – aut. pastaba); nuo 14 iki 16 val. visoms miesto parduotuvėms turėjo būti pietų pertrauka; darbuotojams turėjo būti suteikiama viena poilsio diena per savaitę ir t. t. Žydų frakcija tokį nutarimą įvertino kaip diskriminacini, nes šeštadienį, t. y. Šabo dieną, prekyba turėjo vykti, o sekmadienį teko dirbtį tik tris valandas, nors ji žydamas buvo kaip darbo diena³⁷. Todėl Panevėžio miesto tarybos protokole pažymėta, jog „pasiūlymas žydų frakcijos, kad krautuvės sekmadieniais būtų atidarytos nuo 12 iki 16 val. ir nuo 12 iki 5 val. nepraėjo, kai tuo tarpu su prailginta krautuvės tarnautojo darbo diena iki 8 val. sutiko /.../ Po to žydų frakcija pareiškė protestą prieš uždarymą sekmadieniais krautuviu, kadangi tuo žydai bus priversti švēsti dvi dienas į savaitę ir pasišalino“³⁸. Nutarimas vis tiek buvo priimtas. Apie kitą žydų tautinės mažumos bandymą testi diskusijas dėl darbo savaitės ilgumo bei valandų skaičiaus užsimenama 1925 m. kovo 5 d. straipsnyje: „žydų pirklių sąjunga įteikė prašymą, kuriame nurodoma, kad išėjus švenčių įstatymui, prekyba bus suvaržyta ir todėl prašo leisti atidaryti krautuvės iki 10 ir 11 val. vakaro, <galiausiai> taryba nutarė leisti pirkliams laikyti krautuvės atdaras šeštadieniais ir prieš šventes iki 10 ir 11 v. su pastaba, kad tarnautojai neprivalo tame laike dirbtį ir jei dirbs gauti atskirą atlyginimą“³⁹.

Reikia pasakyti, kad tokie prekybos ribojimai, be abejonių, turėjo

³⁶ Sekmadienį... *Panėvėžio balsas*, 1931 02 18, p. 4.

³⁷ J. B i k u l i č i u s, *Panėvėžio miesto savivaldybės bruožai 1918–1940 m.*, *Panėvėžys nuo XVI a. iki 1990 m.*, Panėvėžys, 2003, p. 311.

³⁸ Apie darbo išnaudojimo apsaugojimą 1920, *LCVA*, f. 1264, ap. 1, b. 12, l. 3.

³⁹ Paskutiniame Panėvėžio Tarybos posėdyje, *Panėvėžio balsas*, 1925 03 05, p. 4.

skatinti lietuvių verslą Panevėžyje, tačiau net 4-ojo dešimtmečio viduryje sakoma, kad „lietuvių prekyba dar nesutvirtėjo, ir jei apsukrūs žydeliai mokės targavot pro užpakalines duris, tai ne visuomet tas sekas nerangiam lietuvui...“⁴⁰ 1933 m. spaudoje randama pasipirkimo žinučių dėl naujai priimto darbo inspekcijos įstatymo, nes „tas parėdymas galioja ir miesto pakraščių krautuvėms, kurios dėl specialių magazinų stokos, atstoja ir knygyną (sąsiuviniai, rašalas, pašeliai), o kartais net aptieką (geriamoji soda). Istaigose ir dirbtuvėse darbas prasideda 8 val. ryto, o kartais net anksčiau. Vadinasi tarnautojai ar darbininkai (malūnuose darbas baigiasi po šešių vakaro), ypatingai viengungiai, kurie namie dažnai sugržta apie septintą (taip pat ir mokytojai, turę vakarines pamokas ar paskaitas) <netenka galimybės apsipirkti – aut. pastaba>, todėl naujas darbo parėdymas pakirs lietuvių prekybos klestėjimą, o žydeliai mokės kiekvieną įstatymą apeiti“⁴¹. Patys žydai kaltinti uždarumu, archajiškumu ir stagnacija, neįsileidžiant ne tik lietuvių verslininkų, bet ir apskritai naujovių, net kalbant apie ištis reikalingas permainas, pvz.: pirties, nebeatitinkančios eksploatavimo sąlygų, renovavimas, susilaukęs totalaus žydų pasipriešinimo, spaudoje komentuotas taip: „pasirodė, kad Tarybos nariai – žydai, ar tai nelabai susirūpinę gyventojų sveikata, ar bijodami, kad neišsektų jų tautybės asmenims, laikantiems pirtį, pelningas pajamų šaltinis, balsuoja prieš pirties statymą“⁴². Pastebėtina, kad savivaldybė keletą kartų svarstė naujos pirties statybos klausimą, bet nesant lėšų reikalas buvo vis atidėliojamas, o siūlymai renovuoti privatiems asmenims – liko neišgirsti. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad nors dalis miesto taryboje priimamų sprendimų ir persikelia į vietinės spaudos puslapius, jie pateikiami vis labiau formuojant ekonomiškai nelojalaus žydų tautybės asmens įvaizdį – komentaruose,

⁴⁰ V. M o r k ū n a s, Nekonsekventiškas įstatymas, *Panėvėžio balsas*, 1933 01 29, p. 3.

⁴¹ Ten pat.

⁴² Baja, nenori švaros, *Panėvėžio balsas*, 1934 02 16, p. 3.

pasisakymuose ir apmąstymuose akcentuojant nešvaros, sukčiavimo ir nelegalios prekybos, žydu „solidarumo“ (susimokymo ir vienybės) atvejus, religinių skirtumų įtaką verslumui.

Išvados

Apžvelgus 1918–1940 m. Panevėžio žydų veiklos pėdsakus Panevėžio miesto tarybos dokumentuose ir vietinės spaudos puslapiuose pastebėta, kad ši tautinė mažuma susidūrė su keliomis esminėmis problemomis: tautinės mažumos kalbos vartojimo viešajame diskurse, švietimo įstaigų finansavimo ar religinių skirtumų sąlygotais verslo nesklandumais. Kai kurios iš šių problemų savo aktualumo neprarado visą tarpukario laikotarpi, kitos, kaip pilietybės ir pasų išdavimo, teisės į nusavintą turtą atkūrimo ar tautinių mažumų kalbų vartojimo valstybiniuose dokumentuose problemos, buvo visiškai ar iš dalies išspręstos jau pirmaisiais Panevėžio miesto tarybos veiklos metais.

Pastebėtina, kad lygiagrečiai Panevėžio miesto tarybos priimamiams sprendimams vietinėje spudoje aptariamo laikotarpio pradžioje kuriamas neutralus, netgi užuojaudatos dėl patiriamų sunkumų susilaukiančio žydo paveikslas. Šis įvaizdis visą tarpukario laikotarpi kinta. Po tautininkų atėjimo į valdžią žydų įvaizdis ilgainiui transformuojas ir įsitvirtina kaip nelojalaus piliečio sinonimas. Tokias įvaizdžio transformacijas galėtume sieti ne tik su pokyčiais politiniame gyvenime, bet ir socialinėje-ekonominėje erdvėje, siekiant pateisinti bandymus sulietuvinti verslą.

THE REFLECTIONS OF PROBLEMS OF JEWISH NATIONAL COMMUNITY IN THE DECISIONS OF PANEVĖŽYS CITY COUNCIL AND LOCAL PRESS IN 1918–1940

Vaida Bakšienė

Panėvėžys „Ąžuolo“ Principal School

Panėvėžys Jewish community took an active part in public life of the city in that is why the natural question arises: did public activeness and an exceptional situation of the national community itself had conflicts in relations with Lithuanians and other national minorities? Did the works of Jewish national community for the inhabitants of Panėvėžys and their own community serve in forming the image of Jewish community in the pages of press?

The aim of this presentation is to discuss the main problems and important questions of Jewish community which are recorded in the decisions of Panėvėžys City Council and also in the pages of Panėvėžys local press in 1918–1940.

Having looked through the documents of Panėvėžys City Council and the pages of local press connected with the activities of that year, it was noticed that this national minority has faced several essential problems: the use of its own language in regard to other languages, business interferences based on finance of educational institutions or religious differences. During the discussed period of time, in parallel with the decisions taken by Panėvėžys City Council the image of Panėvėžys Jewish community formed in the society constantly has been different from time to time. Eventually, the synonym of a Jewish as disloyal citizen has been fixed.